

*Муценко Я.М.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА З ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ

Шкільні підручники історії – одна з найважливіших складових частин комплексу засобів, за допомогою яких досягається становлення громадянської особистості, що володіє глибинною культурно-історичною пам'яттю і здатністю сприймати себе, свою країну та весь світ в історичному контексті. Адже історія – єдиний шкільний предмет, поліфункціональність якого робить його універсальним засобом для досягнення багатьох цілей, що об'єднують інтереси держави, суспільства та особистості.

Питання про підручники історії для школи є однією з головних складових актуальної проблеми – визначення шляхів розвитку шкільної історичної освіти.

Дослідженням даного питання в радянський період займалися такі відомі автори підручників і навчальних посібників з історії та методики її викладання як А.Вагін, О.Дружкова, Н.Дайрі, Ф.Коровкін, Л.Мельник, С. Єжова, І.Грицевський та С.Грицевська та ін. Особливо гостро постала проблема визначення нових підходів до створення підручників з історії на початку 1990-х років, коли національна школа зіткнулась з гострою нестачею сучасних підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів. Це питання неодноразово порушується в публікаціях за авторством С.Кульчицького, Г.Сергієнка, О.Савченко, О.Пометун, О.Дубаса, Т.Ладиченко, К.Баханова, В.Огнев'юка, В.Власова, О.Іванової.

За десять років існування в Україні нової структури та змісту шкільної історичної освіти було видано підручники, навчальні посібники, робочі зошити з усіх історичних курсів. В цьому списку вже більше п'ятдесяти назв, але процес створення нових навчальних книг продовжується. Основними рисами підручників, створених у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття були:

- поєднання цивілізаційного, культурологічного та формаційного підходів;
- зміна підходів до висвітлення ролі людської особистості в історичному процесі;
- орієнтування на чуттєве сприйняття минулого учнями та заміна понятійної системи навчання на образну;
- висвітлення переваги еволюційного шляху розвитку людства над революційним.
- удосконалення методичного апарату підручника.

Актуальним питанням на сучасному етапі є відсутність єдиної системи вимог щодо створення підручників з історії та чітко визначеної наукової позиції щодо психолого-педагогічних та інших вимог до навчальної літератури. Створенню якісних шкільних підручників з історії заважає не тільки відсутність єдиної концептуальної основи шкільних курсів, їхня теоретична і методична неоднорідність, а й різнобій в їхньому оформленні і програмно-методичному забезпеченні.

Не можна говорити, що вже створено підручники “нового покоління”. Досі не прийнято Державний стандарт суспільствознавчої освіти, складовою якої є освіта історична. Зміст освіти регулюється тимчасовими вимогами, а автори підручників керуються власними суспільно-політичними та науковими поглядами і підручники мають авторський характер.

Відсутністю певних стандартів у створенні шкільних підручників зумовлено наявність у них групи недоліків, серед яких можна виділити:

- спроби міфологізації історії;
- висловлення авторами власного розуміння історичних подій та явищ, що часто приводить до суперечливих і протилежних суджень та оцінок;
- моноконцептуальність;
- висвітлення в основному політичної історії;
- перевантаженість підручника фактичним матеріалом;
- відірваність від контексту фрагментів документів, що наведені в підручнику;
- мінімальний ілюстративний ряд чи повну його відсутність;
- неякісне поліграфічне виконання ілюстрацій;
- малоестетичний вигляд підручників.

Постає питання – яким має бути сучасний підручник з історії, що влаштував би і вчителя і учнів і відповідав новим методологічним вимогам. Українські фахівці – історики висувають цілий ряд вимог до підручників, а саме:

- відповідність навчальній програмі;
- урахування часу, місця та педагогічної доцільності запровадження історичних понять, виходячи із структури історичного матеріалу та вікових особливостей учнів;
- уникнення категоричності й однобарвності в оцінці історичних осіб, подій, явищ і фактів, а тим більше – нав’язування автором своїх оцінок і переконань;
- “відкритість” підручника, який повинен заохочувати учнів до використання інших джерел інформації;

– бачення людини як частини складної суспільної системи, “олюднення” історії;

– точність викладу матеріалу та доступність підручника відповідно до вікових та психолого-педагогічних особливостей учнів;

– зміна співвідношення між авторським текстом та документально-методичним апаратом на користь останнього;

– наявність завдань різного рівня складності;

– синтез новацій педагогічної науки і авторських знахідок;

– підготовка самонавчання (розвиваючий характер підручника);

– науковість та об’єктивність авторської концепції підручника, виразні ознаки певної педагогічної технології;

– відповідність зовнішнього оформлення, дизайну та ілюстративного ряду сучасним вимогам;

– відповідність поліграфічного виконання санітарно-технічним нормам.

Особливо наголошується на розвиваючій направленості методичного апарату підручника. Він має бути націленим на активні форми навчання, являючи собою завершену систему питань і завдань, за допомогою яких підтримується постійний зв’язок у формі діалогу між учнями та авторами підручника. Крім цього методична система має бути побудована за багаторівневим принципом, враховуючи можливості школярів з різними здібностями до навчання. Як приклад, можна навести підручник з всесвітньої історії, створений авторським колективом у складі І.Мішиної, Л.Жарової та А.Міхеєва.

Працюючи з підручником по історії “нового покоління”, учні мають навчитися:

– проводити історичні дослідження;

– відбирати і оцінювати джерела інформації;

– аналізувати головні риси різних періодів та суспільств;

– виявляти соціальну, культурну, релігійну і етнічну багатоманітність минулих суспільств;

– пояснювати причини і результати подій та змін;

– визначати тенденції;

– розглядати значимість подій, людей;

– відбирати та систематизувати історичну інформацію;

– виражати власну точку зору за допомогою різних засобів.

Корисним для вітчизняних авторів підручників має бути і ознайомлення з європейським досвідом створення підручників. Серед основних вимог до підручника з історії у європейських країнах можна назвати: представлення в

підручнику широкого кола інших джерел інформації; посилена увага до історії національних меншин та висвітлення історії релігії; компетентне написання з позиції предмета; представлення в підручнику різних точок зору; обов'язкове висвітлення соціальної та культурної історії; рівновага місцевої, регіональної, національної, європейської та світової історії; представлення історії власної країни на тлі загальноєвропейського розвитку; стимулювання розвитку критичного мислення учнів.

Важливим питанням є також процес видання підручника, його експертизи та апробації. Так, наприклад, у наших найближчих сусідів – Російській Федерації розроблено конкретну схему роботи видавництва за автором при написанні підручника. На першому етапі оцінки має відбуватися: представлення плану-конспекту і пробних глав; експертиза матеріалів редакції із залученням рецензентів; оцінка редактором всього тексту підручника; авторське заключення; рецензування підручника у спеціалістів-істориків, методистів, вчителів; доопрацювання підручника автором; редагування, виготовлення ілюстрацій, карт. На другому етапі проводиться експертиза підручника в Міністерстві освіти, отримання грифа на видання і включення підручника до федерального переліку. На цьому етапі експертна рада визначає рецензентів та відправляє рукопис на експертизу. Потім проводиться засідання експертної ради з запрошенням авторів і видавців підручника. Якщо всі рецензії виявляються позитивними, підручник отримує гриф Міністерства освіти.

Третій етап оцінки наступає, коли підручник надходить до шкіл, де його оцінюють вчителі та учні.

Звичайно, при оцінці підручників з історії слід уникати механічного підходу. Проте має бути вироблена певна система характеристик, яку можна застосувати при аналізі підручника. Російські вчителі та вчені розробили такий набір критеріїв оцінки якісного підручника з історії. Підручник повинен:

- відповідати мінімуму змісту за державним стандартом;
- бути забезпеченим навчально-методичними посібниками;
- забезпечувати методологічну педагогічну наступність з іншими підручниками за вертикаллю та горизонталлю;
- бути вільним від політичних та ідеологічних пристрастей, витриманим у висвітленні спірних питань;
- бути поліфункціональним;
- відбивати варіативність освіти, її рівні, форми.

Власну схему аналізу підручників пропонувала віце-президент АПН, академік О.Савченко: загальна характеристика книги; відповідність типу освітньої галузі; засоби забезпечення кінцевих результатів засвоєння

матеріалу; реалізація мотиваційної функції в контексті особистісно-орієнтованої моделі навчання і засобів диференційованого навчання; реалізація розвивальної функції підручника; технологічність; аналіз структурування книги; взаємозв'язок дидактичної і методичної сторін підручника; забезпечення наступності підручників; розробка експертизи рукописів, уніфікація вимог щодо апробації, визначення статусу підручника; розробка положень про конкурси підручників; відстежування результатів навчання за певними підручниками; створення всеукраїнського банку даних щодо шкільних навчально-методичних комплексів.

Ще однією з актуальних проблем є написання та видання нового покоління інформаційної навчально-методичної літератури та навчальних посібників. Адже іноді вчитель не може повноцінно працювати з новими підручниками через відсутність необхідних посібників до них. Тому необхідно відродити традицію комплексного забезпечення навчального процесу, що включатиме публікацію методичних рекомендацій для вчителя, створення нового покоління наочних засобів навчання тощо. Це питання зараз намагаються вирішити працівники лабораторії історичної освіти Інституту педагогіки АПН України, які вже створили навчально-методичний комплекс з історії стародавнього світу.

Отже, на підставі всього вищесказаного, можна визначити наступні завдання в галузі створення шкільних підручників з історії “нового покоління”:

- розробка теорії створення підручників та переліку обов'язкових вимог, яким має відповідати навчальна література;
- вироблення чіткої схеми процесу створення підручника: від написання рукопису до стадії масового використання підручника в навчальних закладах;
- створення інституту або лабораторії сучасного підручника (наприклад, на зразок Інституту міжнародних досліджень шкільних підручників ім. Г.Еккерта);
- видання якомога більшої кількості якісних альтернативних підручників з історії;
- створення повних навчально-методичних комплексів з усіх історичних курсів.

Література

1. Пометун О. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії // Історія в школах України. – 2002. – № 6. – С.13.
2. Див.: 1) Пометун О. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії // Історія в школах України. – 2002. – № 6. – С.13. 2) Семинар

“Подготовка нового поколения учебников истории для средней школы: подходы, перспективы и системы оценок». Российская Федерация, Ярославль. – 10-12 апреля 2000 года. – Страсбург, 2000. – С.18.

3. Див.: 1) Іванова О. Підручник з історії: проблеми і перспективи // Історія в школах України. – 1999. – № 1. – С.7. 2) Євтушенко Р. Підручники з історії в школах України: погляд на перспективу // Історія в школах України. – 2001. – № 3. – С. 13) Огнев'юк В. До питання про зміст історичної освіти // Історія в школах України. – 1998. – № 2. – С.5.

4. Мішина І., Жарова Л., Міхеєв А. Всесвітня історія: Епоха становлення сучасної цивілізації (кін.XV – поч.XX ст.). – 8 клас. – К., 1994.

5. Семинар “Подготовка нового поколения учебников истории для средней школы: подходы, перспективы и системы оценок». Российская Федерация, Ярославль. – 10-12 апреля 2000 года. – Страсбург, 2000. – С.13.

6. Энн Лоу-Беер. Совет Европы и история в школе. – Страсбург, 1997. – С.90-93.

7. Семинар “Подготовка нового поколения учебников истории для средней школы: подходы, перспективы и системы оценок». Российская Федерация, Ярославль. – 10-12 апреля 2000 года. – Страсбург, 2000. – С.11.

8. Пометун О. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії // Історія в школах України. – 2002. – № 6.- С.17.

9. Савченко О. Сучасний підручник має готувати учня до самоосвіти // Освіта України. – 1998. – № 50.

10. Малій О., Мороз П., Чубукова Т. Навчально-методичний комплекс з історії стародавнього світу // Історія в школі. – 2001. – № 9. – С.20.

*Мхеян А.Ф.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ВІРМЕН МІСТА ЛЬВОВА, У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Періодом економічного та культурного піднесення вірменської колонії у Львові була перша половина XVII ст. Своїми досягненнями вони внесли вагомий для історії свого народу внесок. Львів в ті часи був достатньо великим центром культури не тільки українського народу, але і вірменського. Зберігаючи безперервність культурних традицій, безперервно знаходячись в контактах між Сходом та Заходом, вірмени збагачували культуру Львова